

סדר תקיעות, שלש, של שלש
 שלש.
 שעור תקיעה בשלש תרועות.
 שעור תרועה בשלש יבבות.
 תקע בראשונה ומשך בשניה
 בשתיים אין בידו אלא אחת.
 מי שברך ואחר כך נתמנה לו
 שופר, תוקע ומריע ותוקע שלש
 פעמים.
 בשם ששליח צבור חוב, כך כל
 יחיד ויחיד חוב.
 רבן גמליאל אומר, שליח צבור
 מוציא את הרבים ידי חובתן:

בין תפילת היחיד לתפילת הציבור

ראש השנה ד, ט

כאשר מתפללים בציבור נאמרת תפילת העמידה פעם בלחש בפי היחיד ופעם בקול רם בפי שליח הציבור. מה עומד ביסוד הכפילות הזאת? מי משתי התפילות האלה עיקרית? ומה תפקידה של כל אחת מהן? שאלות אלו נוגעות לוויכוח שבין רבן גמליאל לחכמים במשנתנו. רבן גמליאל מדגיש את כוחה של תפילת שליח הציבור לפטור את האדם מלהתפלל, ואילו חכמים עומדים על מחויבותו של כל אחד לתפילה אישית.

בברייתא שבבבלי מופיעה התייחסותו של כל צד לתפילה שדוגל בה הצד האחר:

כשם ששליח צבור חייב כך כל יחיד ויחיד וכו'.
 תניא, אמרו לו לרבן גמליאל: לדבריך, למה צבור מתפללין?
 אמר להם: כדי להסדיר שליח צבור תפלתו.
 אמר להם רבן גמליאל: לדבריכם, למה שליח צבור יורד לפני התיבה?
 אמרו לו: כדי להוציא את שאינו בקי.
 אמר להם: כשם שמוציא את שאינו בקי – כך מוציא את הבקי.

בבלי, ראש השנה לד ע"ב

מתברר שלדעת רבן גמליאל תפילת הציבור נועדה רק להקל על שליח הציבור. התפילה של שליח הציבור היא עיקר התפילה ואינה רק בבחינת פתרון למי שאינו מסוגל להתפלל. יש לשאול, כיוון שאומרים תמיד ש"מצווה בו יותר משלו" (בבלי, קידושין מא ע"א), מדוע עדיפה תפילת שליח הציבור? עלינו להבין כי רבן גמליאל סובר שלתפילת שליח הציבור

אופי ומשמעות מיוחדים, כפי שרואים מהמסורת בתלמוד ש"פוטרי היה רבן גמליאל אפילו עם שבשדות" (בבלי, ראש השנה לה ע"א). כלומר לתפילתו של שליח הציבור יש אופי ציבורי ולפיכך היא בעצם תפילה של כל הציבור, אפילו של מי שלא היה נוכח במקום. נראה כי שיטת רבן גמליאל נעוצה בתפיסה שהתפילות נתקנו כנגד קרבנות התמיד¹ ולכן עיקרן הוא ההיבט הקבוע וההיבט הציבורי. מאותה הסיבה רבן גמליאל סובר כי "בכל יום מתפלל אדם שמונה עשרה..." (ברכות ד, ג) – כקרבן התמיד שהיה קרב בכל יום. וכשם שקרבן תמיד הוא קרבן ציבור שהוקרב בעבור כל העם כך תפילת שליח הציבור פוטרת את העם שבשדות.²

לעומת רבן גמליאל עולה זעקתו של גיסו, רבי אליעזר הגדול, "העושה תפלתו קבע אין תפלתו תחנונים" (ברכות ד, ד).³ התפילה אינה יכולה להיות מושתתת על הפן הציבורי מכיוון שהיא צריכה להיות "תחנונים", או בלשונם של האמוראים "רחמי" (בבלי, ברכות כ ע"ב; שם, כו ע"א).

גם על עמדתו של רבי אליעזר אפשר יהיה לטעון שהיא נובעת מתפיסתו את מקור התפילה. כנגד התפיסה המשתיתה את התפילה על קרבן התמיד ישנה תפיסה הסוברת "תפילות אבות תקנום" (בבלי, ברכות כו ע"ב). לתפילת האבות אופי אישי ואינדיבידואלי ותוכנה היה בדרך כלל בקשת רחמים. לפי התפיסה הזאת תפילת היחיד היא העיקר, וממילא מוסברת שיטת חכמים כי תפקידו של שליח הציבור הוא רק בדיעבד, להוציא את מי שאינו בקי.

להלכה נפסק כשיטת חכמים – שליח הציבור מוציא רק את מי שאינו יודע להתפלל.⁴ לכאורה המסקנה המתבקשת היא שכאשר כל הציבור יודע להתפלל אין שליח הציבור נחוץ כלל. לפיכך מפתיעה שיטת הרמב"ם משום שהיא מדגישה את חשיבותה של תפילת שליח הציבור:

תפלת הציבור נשמעת תמיד ואפילו היו בהן חוטאים אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתן של רבים, לפיכך צריך אדם לשתף עצמו עם הציבור, ולא יתפלל ביחיד כל זמן שיכול להתפלל עם הציבור... וכיצד היא תפלת הציבור יהיה אחד מתפלל בקול רם והכל שומעים.

רמב"ם, הלכות תפילה ת, א

כלומר ברמב"ם מפורש כי העוצמה והאיכות המיוחדות לתפילה ברבים מתבטאות בתפילתו של שליח הציבור בשביל כל הציבור. יש לומר שהרמב"ם, אף על פי שפסק כחכמים, לא פסל את שיטת רבן גמליאל לחלוטין.⁵ לתפילה שני פנים, ועל האדם לשאוף לשלבם – את

התפילה האישית שדגלו בה חכמים יכול אדם לקיים רק כשהוא לבדו, ואילו תפילת הציבור, שדגל בה רבן גמליאל, יכולה להתממש רק על ידי שליח הציבור. דרכו של הרמב"ם נאמנת לדרכו של עורך המשנה במסכת ברכות בחפשו את האיזון בין הקביעות לזרימה. אמנם שם נקבעה הלכה כרבן גמליאל הסובר שחובה להתפלל בכל יום בנוסח קבוע, אך בד בבד מצאו עורכי הפרק דרכים להביא לידי מימוש את דרישתו של רבי אליעזר שביסוד התפילה יהיו "תחנונים".

¹ בבלי, ברכות כו ע"ב.

² השוו לנאמר במשנה בעניין תפילת מוסף, שהשם 'מוסף' מעיד על מקורו בקרבן שהוקרב בזמן שבית המקדש היה קיים:

רבי אלעזר בן עזריה אומר אין תפלת המוספין אלא בחבר עיר וחכמים אומרים בחבר עיר ושלא בחבר עיר רבי יהודה אומר משמו כל מקום שיש חבר עיר היחיד פטור מתפלת המוספין.

ברכות ד, ז

רבי אלעזר בן עזריה סובר שמוסף הוא אירוע ציבורי ולכן הוא רק בחבר עיר, שמשמעותו לפי אלבק, "בחבורת עיר". לכן רבי יהודה סובר שהיחיד פטור ממוסף, כפי שלדעת רבן גמליאל פטור שליח הציבור את העם שבשדות.

³ ראה לעיל מה שכתבנו בשאלת היחס שבין רבי אליעזר לרבן גמליאל (ראה לעיל עמ' 32-25).

⁴ רמב"ם, הלכות תפילה ח, ט, וזאת פרט לראש השנה ויום כיפור של יובל (שם ח, י) בהם שליח הציבור מוציא את כולם.

⁵ הרמב"ם בתשובתיו (רכה) מסביר את הצורך בתפילת שליח הציבור על פי שיטת חכמים כפי שהיא מופיעה בביריתא בראש השנה ולא כפי העולה מהמשנה תורה. יש לציין שלעיתים אין התאמה בין ספריו השונים של הרמב"ם. כמו כן ייתכן שהרמב"ם בתשובות החליט להציג את הסיבה המפורשת ולא את גישתו המורכבת והמלאה.